

KUTADGU BİLİG'DE DEVLET YÖNETİMİ Hükümdar-Adalet İlişkisi* Governance of the State in Kutadgu Bilig: Relationship Between Ruler and Justice

Hakkı BÜYÜKBAŞ

Prof. Dr.

Ardahan Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Ardahan, hakkibuyukbas@ardahan.edu.tr

Fahri VARGÜN

Yüksek Lisans Öğrencisi

Ardahan Üniversitesi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Ardahan

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

“Mutluluk veren bilgi” ya da “devlet olma bilgisi” anlamına gelen Kutadgu Bilig, 11. yüzyıl- da Karahanlı Uyghur Türklerinden Balasagunlu Yusuf Has Hacib tarafından Doğu Karahanlı Hükümdarı Tabgaç Uluğ Buğra Kara Han'a hitaben yazılmış ve takdim edilmiş Türkçe bir eserdir. Eser, dört temel sembolik kişilik üzerine kurgulanmış ve anlatılmak istenenler bu kişilerin diyalogları ve anlatımları üzerinden ortaya konulmuştur. Eserde sıkça kullanılan “kut” sözcüğü çeşitli anlamlara gelmekle birlikte ve güçlü bir yasal ve siyasal içeriğe sahiptir.

Eser, devlet yönetiminde adaletin önemini ve hukukun temel olduğunu yüzlerce yıl evvel açığa ortaya koymuştur. Bu niteliği ile günümüz devletlerindeki hukuk ve adalet anlayışına ışık tutmaya devam etmektedir. Eserde, hükümdarın ve devlet yöneticilerinin adalet ilkesine sarılması durumunda halkın mutlu, devletin ise abad olacağına işaret edilmiştir. Bu çalışmamızda, dört temel unsur üzerine kurulu ise Kutadgu Bilig'de, yönetim alanındaki “hükümdar ile simgesi olan adalet ve hükümdarın sahip olması gereken özellikler gibi konu başlıklarından hareketle, devlet yönetimi alanında yöneticilerin birtakım sorumluluk ve ödevleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kutadgu Bilig, Devlet Yönetimi, Hükümdar.

Abstract

Known as bliss or knowledge of governance, Kutadgu Bilig is a Turkish artifact written in 11th century by Balasagunlu Yusuf Has Hacib from Uyghur Turks for Tabgaç Uluğ Buğra Kara Han. The work involves four symbolic persons and messages are given through interpersonal dialogue. The word “kut”, which is used throughout the work often, has various meanings and legal and political contents.

Kutadgu Bilig reveals the fact that hundreds of years ago state governance is based on fairness and justice. It continues to shed light on the present understanding of law and justice in terms of government and state. The work points out to the fact that if rulers are fair, people would be happy and state would be peaceful. This paper centres on what Kutadgu Bilig says regarding the qualities that a ruler must have and “Ruler and Justice as his symbol”. Deriving from this, it focuses on responsibilities and duties of rulers.

Keywords: Kutadgu Bilig, State Governance, Ruler.

* 7-19 Mayıs 2016 tarihinde, Güneş Vakfı 4. Uluslararası Türk Şöleni Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

1. Giriş

Yusuf Has Hacip tarafından kaleme alınmış olan Kutadgu Bilig, Türk-İslam devlet geleneği, devlet yapısına ilişkin gözlemler ve zamanının siyasal düşünce ve kültür birikimi üzerine inşa edilmiştir (Koca, 2012: 65). Kutadgu Bilig’in kelime anlamı üzerine yapılan çalışmalarda genel eğilimin “mutlu olma bilgisi” çerçevesinde olduğu görülmektedir. Zira, “kut” sözcüğü üzerine yapılan etimolojik çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, söz konusu eserde bir takım çeviri eksikleri bulunmaktadır. Şöyle ki; “kut” kelimesinin “siyasal iktidar” ve “egemenlik” anlamını taşıdığını, öte yandan terim olarak “siyaset bilgisi” anlamında olduğunu görmekteyiz (Adalıoğlu, 2013: 245). Birey, toplum ve devlet ilişkisi açısından bakıldığında, bu unsurların birbirlerinden bağımsız olmadıkları ve bir bütünden müteşekkil oldukları, bireylerin güçlü, bilgili ve donanımlı olmasının güçlü bir toplum için temel teşkil ettiği güçlü bir toplumun da güçlü bir devleti meydana getirdiği bir gerçektir. Güçlü bir devletin sürekliliği, bilgili ve donanımlı bir toplumun varlığı ile birlikte, yönetim alanında bilgili, adaletli, kararlı yöneticilerin bulunması ve birey ile toplum ilişkisinin dengeli bir şekilde yürütülmesiyle mümkün hale gelmektedir (Güzel, 2005: 357).

Türk Edebiyatında önemli bir yere sahip olan Kutadgu Bilig, birtakım ansiklopedik bilgiler içermekle birlikte siyasetname türünün de ilk örneği olarak da bilinmektedir (wikipedia.org/wiki/Kutadgu_Bilig). Bu nedenle çalışmamızda Kutadgu Bilig’in mutluluk veren bilgi yönünden ziyade devlet yönetimi ile ilgili yönü üzerinde durulacaktır. Kutadgu Bilig, devlet yönetimi alanında dört temel farklı unsur üzerinde durmakta, devlet yönetimini temsil eden bur dört unsur, farklı birer karakteri canlandırmaktadır. Karakterlerden birincisi, Kün-Togdi (Gün Doğdu) hükümdardır. Kün-Togdi yani hükümdar ise sembol olarak adaleti, kanunu temsile yetkilidir. Diğer bir karakter olan Ay-Toldı (Dolunay) ise hükümdarın veziri olup Kut’u; üçüncü karakter olan vezirin ölümüyle yerine geçen oğlu Ögdülmiş (Övülmüş) akli ve bilgiyi temsil etmektedir. Sonuncu karakter Odgurmış (Uyanmış) ise derviş, yani elini ve eteğini dünyalık işlerden çekmiş olan zahiti temsil etmektedir (Taş, 2010: 1982-1983).

2. Kutadgu Bilig’de Adalet

Adalet, devlet kültürümüzde vazgeçilmez ön koşullardan biri olarak gerek ferdi, gerekse de toplumsal hayatta en önemli unsurların başında gelmektedir (Kalkışım, 2013. 91-97). Adalet, “*bir şeyi yerli yerine koymak, her hakkı hak sahibine vermektir.*” Hüküm ve davranışlarında tarafsız ve ilkeli olma, eşitliği gözetmektir. Menfaat, yakınlık, düşmanlık, vb. nedenlerin etkisinden uzak kalmak ve doğru ve dürüstçe iş yap-

maktır (Kalkışım, 2013: 92). Hak ve adalet arasındaki ilişki hayati önem taşır. “Hak” adaletin ön koşuluysen adaletin tek başına bir proje değil, hakların gerçekleşmesinin neticesinde ortaya çıkan bir değerdir. Neticede, her adalet arayış ve isteği mutlaka surette bir hakkın ihlali neticesindedir (Kalkışım, 2013: 92).

Kutadgu Bilig’de adalet unsuru törenin doğru ve nesnel olarak uygulanmasıdır. Söz konusu olan adalet hükümdarın bir lütfü değil, törenin, yani kanunun doğru ve tarafsız olarak uygulanmasıdır (Akıncı, 2014: 218-19).

Bilindiği gibi eski kültürlerde gelenek, görenek, örf ve adetler yazılı yasaların yerini tutar. Yazılı yasaların toplumun değer yargılarını yansıtan gelenek ve göreneklerin yazıya geçirilmiş biçimi olduğu düşünülürse, gelenek ve göreneklerle yazılı yasaların eşdeğer olabilmesi mümkündür. Dolayısıyla, Küntogdı “köni töri” (adalet) olarak nitelendirilmektedir. “Könitöri” terimi, adalet ve sosyal düzeni ifade etmektedir. “Törü” (töre) terimiyle anlatım bulan bu toplumsal kuralların “köni” (doğru) sıfatıyla nitelendirilmesi, törenin toplumun değer yargılarına uygunluğunu vurgulamaktadır. Gelenek ya da yasalara dayalı her sosyal düzende, töreyi ve onun eşdeğeri olması gereken adaleti yürüten, uygulayan, gözeten ve yeni kurallar koyan bir erkin olması zorunludur. Bu erkin de eserin yazıldığı çağa uygun olarak adaletle özdeşleşen hükümdar olması, doğal olduğu kadar kaçınılmazdır (Önler, 2002: 179-186).

3. Kutadgu Bilig’de Adaletin Sembolü Hükümdarın [Kün-Togdı (Gündoğdu)] Görev, Sorumluluk ve Ödevleri

Kutadgu Bilig de yönetim alanında temsilî olarak önde gelen şahsiyetlerin başında Kün-Togdı (Güneş Doğdu) hükümdar gelmektedir. Hükümdar sembol olarak Kutadgu Bilig’de adaleti temsile yetkilidir. Kutadgu Bilig’de Kün-Toğdı, kelime anlamı itibarıyla Gündoğdu olarak günümüz Türkçesine çevrilebilir. Adaleti temsil eden Gündoğdu, hükümdar ve adalet kavramlarını adeta özdeşleştirmektedir.

Hükümdar devletin başıdır. Pek çok unvan taşımakla beraber genel olarak kendisine “Bey” olarak hitap edildiğini görmekteyiz (Yılmaz, 2006: 79). Memleketin hükümdarı olan KünToğdı yasa koyan adil hakandır; kanunu ise doğruluk ve adaleti ihata ettiği gibi adaleti de temsil eder. Hükümdar, kendini hak ve adalet esaslarına göre halk hizmetine adanmış ve onun ünü her yana yayılmıştır. Ancak, yardımcısı yoktur, devleti tek başına yönetmektedir. Ülke iyi bir durumdadır. Yapısal ve işlevsel olarak benzediği için Kün-Togdı ismini güneşten alınmıştır. Güneş küçülmez, bütünlüğünü, parlaklığını daima korur. Kün Togdı’nın yaradılışı da öyledir, doğrudur. Güneş doğunca bütün dünyayı aydınlatır, aydınlığını bütün halka eriştirir. Kün-Togdı da halk için çalışır. Herkes

ondan nasibini alır. Güneşin burcu olan aslan sabittir, değişmez. KünTogdı’nın parlaklığı da hiçbir surette değişmez; herkes ondan daima aynı ve eşit şekilde yararlanır. Güneş doğunca yere sıcaklık gelir, çiçekler açar. Kün Doğdı’nın kanunu nereye erişirse, o memleket ne kadar kötü olursa olsun düzene girer (Demirel, 2014: 55-61).

Adâlet hakkında hükümdar Kün Toğdı, bir gün veziri Ay Toldı’yı huzuruna çağırmıştır. Kendisi üçayağı birbirine bağlı gümüş bir taht üzerinde oturmakta ve öfkeli bir halde olup elinde bir bıçak, sağında şeker, solunda acı bir ot bulunmaktadır. Vezir Ay Toldı, hükümdara öfkesinin sebebini ve üçayaklı gümüş taht, bıçak, şeker ve acı otun hikmetini sorar. Hükümdar Kün –Toğdı’nin verdiği cevaplar manidardır: *“Üçayaklı olan her şey doğru ve düz durur. Ben işleri bıçak gibi keser, atarım; hak arayan kimsenin işini uzatmam. Şeker, zulme uğrayarak kapıma gelen ve adâleti bende bulan insan içindir. Zehir gibi acı olan bu Hind otunu zorbalar ve doğruluktan kaçan kimseler içer. Benim sertliğim, kaşlarımın çatıklığı ve bu asık suratım bana gelen zâlimler içindir”*. Vezir Ay Toldı, hükümdara adının yüklendiği anlamı sorar. Hükümdarın cevabı adâlet ile güneş arasındaki ilişkiyi kapsamaktadır; *“Güneşe bak, küçülmez, bütünlüğünü muhafaza eder; parlaklığı hep aynı şekilde kuvvetlidir ve güneş doğar, bu dünya güneş sayesinde aydınlanır; aydınlığını ise bütün halka eriştirir, kendinden hiç bir şey eksilmez ve doğduğunda yere sıcaklık gelir; binlerce rengârenk çiçekler açılır, güneşin burcu ise sâbittir. Güneşin burcu “arşan”dır ve yerinden kimildamaz”* (Kalkışım, 2013: 66-71).

Kutadgu Bilig’de hükümdar, kendisinin dürüst hareket etmesinin önemini şöyle açıklar: *“İşte bak, ben de doğruluk ve kanunum; kanunun vasıfları bunlardır, dikkat et. Bak bu üzerinde oturduğum tahtın üçayağı vardır, üçayak üzerinde olan hiçbir şey bir tarafa meyletmez; her üçü düz durdukça, taht sallanmaz. Eğer üç ayaktan biri yana yatarsa, diğer ikisi de kayar ve üzerinde oturan yuvarlanır. Üç ayaklı olan her şey doğru ve düz durur; eğer dört ayak olursa, biri eğri olabilir. Düz olan bir şeyin her tarafı iyidir; her iyinin, dikkat edersen, tavır ve hareketi düzgündür. Hangi şey yana yatarsa, eğri olur; her eğrilikte bir kötülüğün tohumu vardır. Düz olan yana yatarsa duramaz, düşer; hangi şey doğru ise, düşmez, yerinde durur. Bak, benim tabiatım doğrudur; eğer yana doğru eğilirse, kıyamet kopar”* (Güzel, 2005: 357).

Adaletin icra edilebilmesi ve düzenin devamı için kanunun gerekliliği şarttır. Ancak bu minvalde birey, toplum ve devlet ilişkisi zedelenmez ve büyük devlet olabilmesi mümkün. Kutadgu Bilig’de Yusuf Has Hacıp, kanunun vazgeçilmez olduğuna ve gerekliliğine dikkat çekmiştir (Kalkışım, 2013: 94). Kutadgu Bilig’e göre (akt. Arat, 1985: 253,380,228,42,43), *“adalete atıfta bulunan kanun göğün direğidir; kanun bo-*

zulursa gök yerinde duramaz. Beylik kanun ile ayakta durabilmektedir. Kanun su gibidir; zulüm ise ateş gibi her şeyi mahveder; sen berrak su akıttın ve ateş söndü. Böylece hükümdar memleketini düzenledi ve tanzim etti; halkı zenginleştirdi; o devirde kurt ile kuzu aynı yerden su içti. Bak dünyaya, tam bir saadet kuşağı başladı; kurt ile kuzu bir arada yaşadı”.

Kutadgu Bilig’de idare edenin bir takım vasıfları üzerinde durulmakla beraber idare edileninde bir takım vasıfları üzerinde durulmuştur. İdare eden nasılsa idare edilenin de öyle olacağı ifade edilmiştir: “*Halkın bütün uygunsuzluklarını beyler düzeltir; bey uygunsuzluk ederse, onu kim yola getirir. İnsan, temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp, temizler; eğer su kirlenirse, o ne ile ve nasıl temizlenir. İnsan hastalanırsa, tabip bunun ilacını verir; eğer tabip hastalanırsa, onu kim tedavi eder. Beyler, hareketlerini doğru ve temiz tutmalıdırlar, halk yolunu ve gidişini beyin yoluna uydurur. Beyler, örf ve kanuna nasıl riayet ederlerse, halk da aynı şekilde örf ve kanuna itaat eder”* (Armağan, 2005: 357-358).

Kutadgu Bilig’de halkı doyurmak Tanrı’nın bir emri olarak görülmüş ve burada temsili konumda bulunan hükümdardan ülkesinde bireyin aç kalmasının hesabının kendisine sorulacağı belirtilmiş ve Hükümdar’ın halk için bir kut olması ve halkın karnını doyurması gerektiği, memleketinden olan halkın aç kalmasından doğrudan sorumlu olacağı söylenmektedir. Ayrıca hükümdara halkı emanet etmekle sorumluluk yüklenmekte; ona halkların çıkarlarını düşünmek, fakirliği ortadan kaldırmakla sosyal devlet inşasında da bir takım roller verilmeyle birlikte, devletin halkını gözetmek ve korumakla da görevli olduğuna dikkat çekilmektedir (Yılmaz, 2006: 89).

Kutadgu Bilig’de idare edenin-hükümdarın- önde gelen vasıflarından biri “hilm” yani halkına karşı yumuşak olmasıdır. Çünkü, halka hâkim olmak, yumuşak tavır ve yumuşak bir dil ve ancak tevazu ile mümkündür. Adaleti, kanunu temsil eden hükümdar, kanun uygulamasında hislerine kapılmamalıdır. Kutadgu Bilig’de gerek devlet ve gerekse de hâkimiyetin kalıcılığı kanunun bizzatıhi uygulanması ile mümkündür. Bu bağlamda, beyliğin yani devletin kanun ile ayakta durabileceğine ve bunun da kanun koymada ve uygulamada tarafsız bir uygulama ile mümkün olabileceğine dikkat çekilmektedir (İnalçık, 1966: 259-271).

Kutadgu Bilig’de, hükümdarın görevini icra ederken kurallarla bağlı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, halkı adil kanunlar ile yönetmesi, yönetirken bir sınıfı diğer bir sınıf üzerinde tutması, halkın yol güvenliğinin sağlanması ve kamu (yani devlet) düzeninin sağlanması konularında yükümlülükler (sorumluluklar) alması ve bunları adalet

ilkelerinden ödün vermeden yerine getirmesi gerektiği belirtilmektedir (Yılmaz, 2006: 91).

4. Sonuç

Kutadgu Bilig’de, yönetim alanında ve adaleti temsil noktasında önde gelen şahsiyetlerin başında hükümdarın geldiğini ayrıca hükümdar kavramının da sembol olarak adaletle özdeşleştiğini görmekteyiz. Adaleti tesis eden hükümdarın, adâlet ile güneş arasındaki ilişkiyi esas aldığı; güneşin küçülmez olduğunu bütünlüğünü muhafaza ettiğini ve parlaklığının hep aynı şekilde kuvvetli olduğunu aydınlığının ise bütün halka erişir olduğundan hareketle; yönetilenlerin adaletle yönetilmesi gerektiği, adaletli bir yönetiminin devamlı olması gerektiği, ayrıca hükümdarın üzerinde oturduğu tahtın uçayağının varlığı ve üzerinde olan hiçbir şeyin bir tarafa meyletmez olması gerektiği belirtilmekle, hükümdarın dürüst olması gerektiğine dikkat çekildiği görmekteyiz.

Kutadgu Bilig’de, kanunun hükümdar tarafından temsil edildiği, idarenin başında bulunan en yükse icra organı olan hükümdarın halka karşı olan sorumluluklarını yerine getirirken kanunlardan taviz vermemesi gerektiği, kanun koymada adaletli davranması gerektiği, halkın can ve mal güvenliğini korumakla yükümlü olduğu ve halkına karşı yumuşak davranması gerektiğine vurgu yapılarak, devletin uzun süre ayakta kalabilmesinin, bu gibi hususlarla mümkün olabileceği ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ADALIOĞLU, Hasan Hüseyin, (2013), “Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig”, Selçuk Üniversitesi Trakya Araştırmalar Dergisi, Sayı: 34.
- AKINCI, Mehmet, (2014), “Kutadgu Biligde İktidar Siyaset ve Toplum”, (Ed. Mehmet Akıncı) Tozlu Raflardan Günümüze Kutadgu Bilig Siyaset ve Yönetim, Nobel Akademik Yayıncılık.
- ARAT, Reşit Rahmeti, (1985), “Yusuf Has Hacip. Kutadgu Bilig Çeviri II”, Ankara: AKDTTYK Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- DEMİREL, Demokaan, (2014), “Kutadgu Bilig’de Devlet Yönetimi”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi , 6 (1): 55-61.
- GÜZEL, Abdurrahman, (2005), “Birey, Toplum Devlet İlişkisi ve Kutadgu Bilig”, Fikret Türkmen Armağanı.
- GÜZEL, Abdurrahman (2005), “Birey, Toplum Devlet İlişkisi ve Kutadgu Bilig”, (Ed. Reşit Rahmeti Arat), Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig-II Çeviri, Beşinci Baskı, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman, (2005), “Birey, Toplum ve Devlet İlişkisi ve Kutadgu Bilig”, Fikret Türkmen Armağanı, Başkent Üniversitesi.
- İnalçık, Halil, (1966), “Kutadgu Bilig”de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, Reşid Rahmeti Arat İçin, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enst.
- “Kutadgu Bilig”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kutadgu_Bilig: [30.04.2016]
- KALKIŞIM, M.Muhsin, (2013), “Kutadgu Bilig’de Adalet Değeri”, Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi (1).
- KOCA, Salim, (2012),”Vezir ve Süfi Tipleri’nin Tanıtılmasında ve Bu Tiplerin Temsil Ettikleri Fikirlerin Açıklanmasında Metaforların Rolü”, (Ed. Mehmet Akıncı), Tozlu Raflardan Günümüze Kutadgu Bilig Siyaset ve Yönetim, Gazi Türkiyat.
- ÖNLER, Zafer, (2002), “Kutadgu Bilig’de İktidar Kavramı ve Siyaset Anlayışı”. Türkler, MEB , 5: 179-186.
- TAŞ, İsmail, (2010), “Kutadgu Bilig’in Teorik Yapısı”, Turkish Studies vol 3/5.
- YAVUZ, Kemal, (2008), “Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (36).
- YILMAZ, Gökhan, (2006), “Kutadgu Bilig’de Devlet Fikri”, Kutadgu Bilig-Bilim Araştırmaları Dergisi.